

SZÍJÁRTÓ IMRE

Igék a megmaradásért

JEGYZETEK A SZLOVÉNIAI MAGYAR IRODALOMRÓL

Jegyzeteink címében két muravidéki magyar kiadvány címét vontuk össze azzal a szándékkal, hogy utaljunk a Szlovéniában élő mintegy tízezres lélekszámú magyarság helyzetadatának egyik legfontosabb összetevőjére. Mert igaz ugyan, hogy – ahogy egyik tanulmányában *Göncz László* fogalmaz – az utódállamok közül „a legjobb jogi helyzet, és ennek alapján a viszonylag elfogadható kulturális intézményrendszer Szlovéniában jött létre”, az alacsony születésszám valamint az elvándorlás okozta népességfogyás és a magyar nyelv használatának visszaszorulása mégis fenyegeti a magyar kisebbséget. A megmaradás egyik záloga pedig éppen az írott szó – ez a muravidéki magyar értelmiség legjobb meggyőződése. Helyesebb és pontosabb lenne ugyanakkor szlovéniai magyar szellemi életről beszélni, hiszen igaz, hogy a magyarság a Mura bal partjától a szlovén–magyar határig húzódó területen őshonos, de képviselői megtalálhatók az egész országban.

Jugoszlávia szétesése után a Muravidéknek újra kellett kezdenie önmeghatározási kísérleteit, hiszen az új berendezkedés egyebek mellett azt hozta magával, hogy a térséget immár országhatár választja el a hozzá valaha élénk forgalommal kötődő horvátországi Muraközttől. Az újra és újra kiújuló határviták még az itt élők napi kapcsolat-tartását is megnehezítik. A muravidéki magyarság egy földrajzi tájegységek, tájszólások, regionális tudatok, mentalitások és történelmi hagyományok által bonyolult módon tagolt új önálló állam keretében találta magát. Az a térség, amelyet Ljubljánából, a centrum felől nézve Prekmurjének, Murántúlnak neveznek, az új ország egyik legkevésbé iparosodott és városiasodott területe, amely a mai körvonalait szerzetlenül nyerte el. Beszélhetünk azonban bizonyos prekmurjei azonosságtudatról, amelynek hagyományai az Osztrák–Magyar Monarchiában gyökereznek, és amelynek egyik eleme egyrészt a marginalitás tudata, másrészt az a történelmi tapasztalat, amelyet a térségben élő nemzetiségek, a szlovének (vagy vendek – az elnevezés körüli vitának évszázados története van), a horvátok, az osztrákok és a magyarok együttélése halmozott fel. Ez a közös élmény adja *Kajetan Kovič Utazás Trentóba* című regényének anyagát, de a muravidéki szlovén írók, például *Feri Lainšček* sajátos hangját is. A tágabban értelmezett Muravidék etnikai-nyelvi-kulturális arculatát a folyamatos érintkezések mellett három nagy lakosságcsere is alakította az első jugoszláv államalakulat létrejötté, a második világháború valamint az önállósodás után. Muraszombat, a Muravidék köz-igazgatási központja a magyar közösség életében is jelentős szerepet játszik, hiszen a fiatalok nagy számban tanulnak az itteni középiskolákban, itt működik a magyar nyelvű területi könyvtár és a Petőfi Kultúrkör. A szlovéniai magyarság önszerveződése azonban túlmutat a Muravidéken, hiszen civilszervezetet találunk Mariborban, Ljubljánában és Nova Goricán is.

A Muravidék magyarok lakta térsége maga is minirégiókból tevődik össze: Lendva és vidéke szellemi kisugárzása évszázados hagyományokra megy vissza, de a Hetés nyelvi és néprajzi színezete és a különösen az utóbbi években kitapintható goričkói területi tudat is tovább árnyalja a képet. A goričkói magyarság törekvései a centrum (Lendva) és a periféria közötti egyensúlyteremtés igényének egyik jelzéseként értelmezhetők. A nyelvvesztésnek leginkább kitett goričkóiak erősebb kötődéseket nyerhetnek az anyaországhoz az új vasútvonal révén. Lendva évszázados örökségen nyugvó kulturális központ szerepe vitathatatlan, de a muravidéki magyarság mintegy harminc településen több közigazgatási terület („község”) vonzáskörében él, amelyek gazdag összefüggérendszerrel kapcsolódnak egymáshoz valamint a szomszédos régiókhoz és a határos országokhoz. A szlovéniai magyar szellemi élet egy másik pólusát képviseli a Maribori Egyetem, ahova a magyar anyanyelvű diákok egy része jár. Az egyetem magyar tanszékén magyar szakos tanárképzés folyik, amely a kétnyelvű iskolákat, a lendvai székhellyel működő tömegtájékoztató intézményeket és a magyar nemzeti öngazgatás szerveit látja el szakemberekkel.

A területi sokféleségek egységében létező magyar irodalomnak egy olyan részrendszeréről van szó a szlovéniai magyar irodalom esetében, amelynek talán a legfontosabb jellegadó vonása a többszörös peremhelyzet. Régebbi szóhasználatnál nemzetiségi magyar irodalmaknak nevezték a Trianon utáni utódállamokban létrejövő magyar nyelvű irodalmakat, ezek egyike volt a jugoszláviai magyar irodalom, amelynek egyik változatát alkotta a muravidéki régió kultúrája. Az újra és újra megújuló viták az egységesnek elképzelt magyar irodalom regisztereinek számáról nem érintették a Szlovéniában jelentkező irodalom mibenlétét, a sokhangú sípnek ez a vidék csupán az egyik ágát képviselte. *Bori Imre A jugoszláviai magyar irodalom rövid története* (1982) című könyvében alig néhány fejezetet szentel a térség magyar irodalmának. A szlovéniai magyar irodalom a vajdasági árnyékában létezett még akkor is, ha figyelembe vesszük, hogy élénk személyes kapcsolatok léteztek a horvátországgal együtt három köztársasági irodalom művelői között.

A szlovéniai magyar íróknak a 60-as évek közepén tehát szembe kellett nézniük az irodalomteremtés feladatával, hiszen a középkori hagyományok megszakadásával a térségben nem hogy magyarnyelvű irodalom, de még értelmiség sem volt. Egy folyamatosság nélküli földrajzi-települési alakzat közösséggé válása volt és maradt a tét a nyelv- és kultúra-vesztés folyamatos fenyegetésének árnyékában.

A Muravidék esztétikai megformálásának középpontjában Lendva és a Lendvahegy áll. A magyar nyelv közösségmegtartó – és erősítő szerepe mellett – erre utal *Bence Lajos* (1956) tanulmánykötetének címe (*Írott szóval a megmaradásért*, második, bővített kiadása 1996) valamint a muravidéki magyar költők 1998 végén megjelent antológiájának címe (*Igét őrizve*) – a hely és az ahhoz való viszony határozza meg a szerzők tájékozódását. A szlovéniai magyar irodalom helyzettudatának meghatározó eleme a hely, és csak másodlagosan az anyanyelv. A magyar nyelv szerepe ritkán tematizálódik a szövegekben. Erre példát *Szomi Pál* (1936–1989) műfaji szempontból magányosan álló *Szeretni kell* (1984) című regényében valamint *Varga Józsefnek* (1930) azokban a verseiben találunk, amelyekben a közösségiség nyelvi meghatározottsága összekapcsolódik az értelmiségi szerepvállalással (*Az én birodalmam, Az én csillagom*). A Muravidék megjelenítésének hagyományát a számos tekintetben irodalomalapítónak tekinthető *Vlaj Lajos* (1904–1966) teremtette meg: „*Alpok kölykei: szőlős dombok*” írja *Ósi dajka* című

versében. A táj lírai topográfiájának alapeleme az eredendő szépség, amelyben egyszerűen gyakran tárgyiasulnak emberi értékek is, megteremtve ezzel ember és természet legtöbbször kiegyensúlyozott kapcsolatának képzetét: „*Bennem a Muravidék / dús szépsége díszlik*” (Varga József: *Verseim*). Ugyanígy töltődik fel jelentésekkel a vidék ábrázolásának az a módja, amely az átmenetiséget, a szérű-helyzetet, a sokszálú kötődésrendszert teszi meg a régióról alkotott kép lehangsúlyosabb tulajdonságának: „*Huzatos hely, vad hordák / tanyája*” (Bence Lajos); „*Utak kereszteződnek / Pannónia szívében, / szlávok és avarok, / kelták s hadat üzenő rómaiak keresik az utat...*”; „*Gyepűvidék, senkiföldje*” (Zágorec-Csuka Judit 1967). A Petőfies ihletésű tájleírás (Varga József), a személyiség önértelmezéséhez kiindulópontként szolgáló környezetrajz (Bence Lajos, Zágorec-Csuka Judit, Báti Zsuzsa 1938, Rozsmán Erzsébet 1934) azonban nem lép fel a mítoszképzés igényével. Erre talán egyetlen példa van a muravidéki irodalomban, a Szunyog Sándor (1942–1998) által teremtett Halicanum képrendszere. A *Halicanumi üzenet* című programversben megjelenő toposz egyszerre tartalmaz Szunyognál időbeli elemeket, térképzeteket és erkölcsi tartalmakat, Halicanum így válik a régió történelmének ősképvé, a térség értelmezésének bázisává, ugyanakkor a lírai én energiaforrásává.

Jellemző azonban, hogy a szónak az alkotói és nyomdai gyakorlatban nem alakult ki az egységes írásmódja. A szövegek szerkesztésének és gondozásának nagyon erős hiányosságai a szerzők közötti műhelymunka nem megfelelő színvonalára vezethetők vissza. Erre utal az is, hogy a folyamatosan publikáló szerzők több névváltozattal jelennek meg az egyes kiadványokban. Az itteni értelmiség helyzetének és belső viszonyainak keserű értékelését adja Bence Lajos pamfletje a *Voltunk* című „*ontológiai sorozat*”: „*Ecseteljünk, ecseteljünk. Fogalmazzuk meg, rágjuk szájba, fo(r)galmazzunk okosan. Főleg, ha van mit.*”

A Muravidék megjelenítésének motívumkincsét az alkotók a Mura folyó, a Lendvahegy, a lendvai vár, a Kerka patak és számos település képeiből merítik. A térségnek erős kapcsolódása van a művekben a Pannon vidékhez, gyengébb a magyarországi Őrséghez és a Göcsejhez, az Alpokhoz valamint a Muraköz tájaihoz. Pannónia mindemellett a vidék tágabb környezetét alkotja, egyszerre földrajzi és metaforikus jelentésekkel. Kultúrák, sőt kultúrkörök metszéspontjában helyezkedik el a vidék, a nagytájak találkozásának kitüntetett helye, ugyanakkor távol van valamennyi centrumtól. A szomszédos vagy a hasonló helyzetben levő kistérségek felé való tájékozódást mutatják az alkotók közötti személyes kapcsolatok és azok a kötetek, amelyeket a muravidéki magyar szerzők a muravidéki illetve az ausztriai szlovén valamint a Vas és Zala megyei magyar alkotókkal közösen adtak ki. A hatvanas évek eleje óta Szunyog Sándor szerkesztésében megjelenő *Naptár* folyamatos érintkezést eredményezett és tartott fenn a szlovén irodalommal. Igaz azonban Göncz László *Korok, kultúrák párbeszéde a Muravidéken* című írásának az a megállapítása, hogy a muravidéki magyar alkotók a lehetségesnél kevesebb szerepet vállaltak a műfordítás területén.

A szlovéniai magyar irodalom egészéből jelentésem módon hiányzik Magyarország ábrázolása: az anyaország képe egyelőre feldolgozhatatlan a kisebbségi lét szempontjából éppúgy, mint az összmagyarság értelmezési keretében. A kisebbségi sors az elnyomatás és a jogfosztottság háttérében válhatna lírai témává, ehhez azonban hiányzik a valódi élményanyag; a magyarság tágabb összefüggésrendszerének hiánya viszont a provincializmus veszélyeit hozza magával. Nemcsak arról van szó, hogy az anya-

országához való viszony vagy annak tematizálása, illetve ezek hiánya veszteséggé lenne elkönnyvelhető, hanem arról, hogy nem összemérhető, nincsen szinkronban az összmagyar és a muravidéki magyar irodalmi kánon.

Valamennyi alkotónál nagyon erős azonban a magyar irodalomhoz való kapcsolódás. Ez műfaji-hangnembeli példakövetésben éppúgy tetten érhető, mint az alkotók megidézésében (*Vlaj Lajos Illyés Gyulához*, *Bence Lajos Pilinszky Jánoshoz* címzett versei) és a változatos technikákkal megvalósított allúziókban. A szlovéniai magyar irodalom egyrészt a kezdetektől máig irodalmias irodalom, hiszen a szövegekben gyakorta erősebb a mintának tekintett irodalmi művek közvetlen hatása mint a versteremtő indíttatás. Az alapszövegek reflektálatlansága helyenként kellemetlen olvasói élményt eredményez, ilyenek a *József Attila* reminiszcenciák *Szunyog Sándor Tavaly még egyszer láttalak...* című versében és az *Ady*-manírok *Zágorec-Csuka Judit* néhány szövegében. A külvilág versteremtő anyagának rétegzetlen volta valamint a kevéssé erős nyelvi közeg nagyítja fel és minősíti át elsődleges élménnyé az irodalmi hatásokat. Ezzel a jelenséggel függ össze az elvont témák helyenkénti túlsúlya: élet-magány-halál (*Zágorec Csuka Judit*), szerelem (*Báti Zsuzsa*). A szlovéniai magyar irodalom másik vonulata a rendkívül erős alanyisággal, az önkifejezés közvetlen alakzatainak uralmával jellemezhető. Az alanyiség *Varga Józsefnél* alkotói módszernek látszik, *Szunyog Sándornál* pedig a személyiség egyik megnyilvánulása, tartós hangulata. Az áttételes, tárgyias forma, a szerep mint szövegképző erő *Bence Lajos* szövegeiben kap nagyobb teret. Az énelvű költészet jellegénél fogva gyakran fonódik össze az irodalommal való szolgálat és a (meglehetősen elvontan értelmezett) közösségiség gondolatával.

A két- vagy többnyelvűség közege valamennyi kisebbségi irodalom elsődleges élménye, így van ez a szlovéniai magyar irodalom esetében is. A „kétnyelvű / kettős identitás” (*Zágorec Csuka Judit*) vagy a „Két hazában honatlanul” (*Báti Zsuzsa*) tapasztalata nem csupán nyelvi-kulturális kérdés, hanem az önszemlélet és a közösségi önkép leginkább meghatározó összetevője. Különösen érvényes ez *Sz. Kanyó Leonára*, (1934–1984) aki a Vajdaságból elszármazva Münchenben megalapította a *Vagyunk* című lapot, majd *Nova Goricán* telepedett le. A muravidéki magyar közegtől elszakadva élt, ezért a nyelv megőrzése illetve az idegen hatások fontos szerepet kapnak munkáiban (*Városasszonyom*). *Báti Zsuzsa* (1938) – aki vajdasági származása révén a többszörösen rétegzett azonosságtudat élményével szembesül – lírai hőse egy „finnugor valaki”, *Zágorec-Csuka Judit* egyik versében „altáji gyökereit” keresi, jelezve az önazonosság kutatásának forrásait. *Göncz László* verseinek erős vonulatát alkotják a magyarok lakta terület képei: „Szűkös nekünk e medence / vagy tág, / megmondani ki tudja.” (*Megalázottak*). Némiképp tágabb, mondhatnánk egyetemes összefüggésrendszer rajzolódik ki *Bence Lajos* verseinek világában (*Óda a hazatérőhöz*). Mégis azt kell mondanunk, hogy a kétnyelvűség ténye, a többkultúrájúság mint valóságélem nagyon gyengén van jelen a szövegekben. Igaz ez még az epikai művekre is: *Szomi Pál* és *Varga József* elbeszéléseiben viszonylag ritkán bukkannak fel szlovén, horvát, szerb vagy más nemzetiségű és nyelvű szereplők.

A kitaszítottság tapasztalata, a „jégbefagyott vákuumlét”, a „merőben másfelé élek, mint / szeretnék” élménye (*Zágorec Csuka Judit*) a muravidéki irodalomban egyetemes emberi létállapotként jelenik meg, nem értelmezhető a kisebbségi helyzet szempontjából. Más, hasonló hangütésű versek (*Göncz László*, 1960 *Balazsek Dániel* 1978) azonban tartalmazznak utalásokat a kisebbségi sorsra.

A térség a művek többségében a csendes egyszerűség, a szépség és a nyugalom világaként jelenik meg, rurális jellegét talán *Varga József* néhány verse és *Szomi Pál* regénye mutatja meg a legérzékletesebben. A *Szomi Pál* regényében az emberi értékek letéteményeseként megjelenő falu illetve a város mint gyarlóságok hordozója meglehetősen erőteljesen ábrázolt ellentétének forrása valószínűleg nem a Lendva-Lendvavidék földrajzi és hétköznapi-publicisztikai szembenállása, hanem egyfajta kellően ki nem értelt írói szemlélet. *Szunyog Sándor* „Távol a dombon a vár hallgat” (*Egy este egyedül*) élménye is inkább a lírai én hangulatának, mint valóságos benyomásnak a rögzítése.

Említettük, hogy a muravidéki magyar irodalom alapítójának *Vlaj Lajos* tekinthető. Ő volt az első szerzők egyike, aki megjelent a jugoszláviai magyar lapokban, kötetei (1961 és halála után egy évvel 1967) az újkori szlovéniai magyar szépirodalmi könyvkiadás első darabjai. *Vlaj Lajos* szerepe és jelentősége hasonló a vajdasági *Szenteleky Kormélé*éhoz, noha a körülötte kialakult tisztelet nem nőtt mítosszá. A következő nemzedékek hozzá fűződő viszonya a tiszteletteljes szembefordulástól – „Kivetkőzöm az áhitatból” (*Szunyog Sándor*) – a hagyomány újraértelmezésének kísérletéig (*Halász Albert* 1969: *A gólyák még nem*) széles tartományban mozog. *Vlaj Lajos* fellépésének időszakában, a hatvanas évek elején már jelen vannak a *Tavaszcímű* (1972) című programos antológia alkotói *Szomi Pál*, *Szunyog Sándor* és *Varga József*. A *Tavaszcímű* és körének írói képviselik a szlovéniai magyar irodalom második nemzedékét. A kötet nem csupán kiadói vállalkozás és irodalmárok csoportosulása, hanem egyrészt alkalom a régió önálló hangjának megteremtésére, másrészt az alkotók első szerveződésének terméke is. Létrejöttében nagy szerepe van annak a *Szunyog Sándornak*, aki nemzedéki vezérként és irodalomszervezőként is jelentős. A *Tavaszcímű* egyik hozadéka éppen az ő sokhangú, változatos érzelmi-hangulati skálán mozgó költészete. Kétségtelen, hogy *Szunyog Sándor* költészetében teljesedik ki a *Vlaj Lajos* által kimunkált zaklatott, ugyanakkor életerős és élnivágyó ember lírai szerepe, amely ugyanakkor összefonódik a közösségi szerepvállalással, az értelmiségi küldetés és szolgálat gondolatával. A *Tavaszcímű* másik vonulatát a novellák alkotják – az epikai műnem ezekkel a művekkel valamint *Szomi Pál* említett regényével és néhány más szöveggel együtt ugyanakkor a legkevesbé művelt ága a szlovéniai magyar irodalomnak. Van továbbá a *Tavaszcímű*nek egy további erjesztő hatása is, ez pedig az értékelő kritika viszonylagos megjelenikülése. Az irodalmi élet egyoldalúságait és alkotáslélektani kérdéseket is felvetnek ugyanis *Szomi Pálnak* azok a mondatai, amelyekben a visszhang és a minősítő közeg hiányáról beszél. A Szlovéniai Magyar Írócsoport a *Tavaszcímű* megjelenése után mintegy huszonöt évvel alakult csak meg, tagjainak azonban nem adatott meg az, ami *Vlaj Lajosnak*: a bebocsátás a Szlovén Írók Társaságába. Mire az írócsoport 1997 márciusában megalakult, a körülötte tevékenykedő tizenegy alkotó közül ketten, *Kercsmár Rózsa* (1936–1997) és *Szunyog Sándor* nem voltak az élők sorában. Az alapítók tehát *Báti Zsuzsa*, *Bence Lajos*, *Bence Utrosa Gabriella*, *C. Toplák János* (1958), *Gábor Zoltán* (1922), *Hagymás István*, *Halász Albert*, *Varga József* és *Zágorec Csuka Judit*. A rendszeresen megjelenő *Muratáj* című lap valamint a könyvkiadás intézményi bázisa lehetővé teszi azt, hogy a szlovéniai magyar irodalom rendszere egyre teljesebbé váljon.

A harmadik és a negyedik nemzedék képviselői közül néhányan egészen fiatalon eljutottak az önálló kötet megjelentetésének lehetőségéig, *Bence Lajos* részt vállal a szellemi élet szervezésében és a magyar nyelvű felsőoktatásban, ő továbbá a magyar kö-

zösség *Népújság* című hetilapjának felelős szerkesztője. Tevékenységének egyik vonulatát irodalomtörténeti munkái alkotják. Az *írott szóval a megmaradásért. A szlovéniai magyarság 1919–1989* című kötetén kívül megemlítjük *Vlaj Lajos*ról írott kismonográfiáját (1983). Megjelentetett gyermekverseket tartalmazó kötetet *Napraforgó-papagáj* címmel (1991), verseskötetei továbbá *Szíves szívtelen* (1981), *Lételelet* (1989) és *Ráolvasások* (2000). *Bence Lajos* szövegeit a muravidéki magyar irodalomban korábban nem tapasztalt önironia, a programos bizonytalanság, a tematizált kísérleti jelleg, a bonyolultabb nyelvviség jellemzi. A lefelé stilizált versnyelv tudatos hétköznapisága (*Fotós intelmek koravén kezdőknek*), a világkép rangjára igényt tartó keserű önreflexió (*Tisztább dalokat kérek*), a szétesés mint szemléleti elem (*Erdőtlenül*) tűnik meghatározó jegynek *Bence* költészetében. *Pillanatnyi helyzetem definiálása* című versében megkérdőjelezi a nemzedékek közötti kommunikáció sikerességét. A Muravidék szellemi hagyományának folytonossága, a térség énképének kialakítása szempontjából ugyanakkor figyelemreméltó vállalkozása *Zala György*nek emléket állító verse. Az egyetemes magyar képzőművészet történetében jelentős helyet elfoglaló muravidéki származású *Zala György* sorsában *Bence* a szülőföldjét elhagyó, majd oda metaforikusan visszatérő értelmiségit jeleníti meg, akinek a munkáiban ott rejlik a magyar szellem teljessége: „*Mayer-Zala, vésőd alól dicső / múltunk mázsás törvénye perel*”.

C. Toplák János emberi és alkotói kötődéseinek csupán az egyik szála vezet a Muravidékre, hiszen Ausztriában született, Zágrábban járt középiskolába, életét pedig megosztja a szlovén főváros és Lendva között. Szellemi tájékozódását a kisprózán és a verseken kívül az irodalmi és a képzőművészeti tárgyú esszé határozza meg. Korai verseire a személyiség megnyilvánulási esélyeinek, a személyiség és a külvilág érintkezési felületeinek keresése jellemző. Ezek a versek a megszólalás közvetlenségével hatnak: „*szeretném, ha elszakadnának a / lelkeimben a fékek / s merészen nyíltan fellángolnék / én is / mint a többi élet*” (*Szeretném* 1981–1994). 1991-es *Flagelláns énekeskönyv* című kötetének megjelenése előtt inkább a fanyar hanggal, az önleépítés gesztusaival jellemezhető *C. Toplák* világa megváltozik, hangja hetykévé válik. Míg egyik korai versében így ír: „*a vízparton állok és tétovázom / vizeknek hátat fordítva / hogy lomha testük ne is lássam*” (*Válaszút előtt*), később kihívást intéz a világhoz: „*ha kormos vagy belül, kívül is kormos légy / és körmös, hogy meg tudj verekedni / ha kell a tanítókkal s jóakarókkal*”. A 90-es évek verseinek gunyoros hangvétele hatja át *Képzelt utazás a 2000 asztalához a New Yorkban* című versét: „*a 2000 asztalához tessékel / demokratikusan vagy liberálisán / a kávéház patinás karzatára / az Osvát-emléktáblától alig karmyújtásnyira*”. Dantei kísérője vezeti a messziről jött látogatót a régi és mai hírességek közé. Az irodalmi kávéház és a szerkesztőségi fogadóóra nagypolgári légköre és az ebben a közegben bizonytalanul mozgó vendég esetlensége közötti feszültség a muravidéki irodalmi élet szarkasztikus tablójává nő. *Zala György* felrémlő alakja azonban ellenpontot teremt ehhez a keserű képhez: a szobrász alkotói példaként azt sugallja a vándornak, hogy meg lehet teremteni a helyi jelleg és az egyetemesség közötti egyensúlyt. *Bence Lajos* verséhez hasonlóan tehát *C. Toplák Képzelt utazásában* is megjelenik a provincializmus leküzdésének igénye. Újabb verseinek meghatározó eleme a fanyar lemondás, a „*magam sem váltam be*” (*Visszáról*) élménye.

Zágoréc Csuka Judit költői világa az élet és a halál végső kérdéseivel való viaskodás, az értékek szüntelen keresésének jegyében teljesedett ki. A költőnő *Viharverten* (1997) című kötetének címadó programverse ennek a keresésnek a fájdalmait fogalmazza

meg. Az erős önreflexiós jelleg nála nem iróniával társul mint *Bence Lajos*nál, hanem a kitaszítotttság sokréteggű élményével: a kivülállás nála egyszerre lételméleti alapozású élmény és a kisebbségi sors tapasztalata. Erre utalnak önmegszólító versei: *Márciusi szélben*, *Költőhalál*. A széles jelentésmezővel kimunkált helykeresés gyakran jelenik meg ezekben a versekben, amelyek így a lírai én vallomásaiként olvashatók (*Valami angyali létre vágytam*). A szó leghagyományosabb értelmében vett női költészetről van szó, amennyiben *Zágorec Csuka Judit* világának két fontos eleme a gyerek és a férj jelenléte. Az anya élménye és a szerelem mint versteremtő erő ugyanakkor számos versében nagyon is elvont dimenziót kap (*Te és én*, *A Tengert hoztam el neked* valamint a fiának ajánlott *A Hold udvarában*). A vers nála nem csupán a közösség szolgálatának egyik módja, szűk teret nyújt egyes versei tanúsága szerint az önkifejezésnek is. A költészetet egyszerre hétköznapi és mágikus eszköznek tekinti, amely a költő mivoltától szabadulni nem tudó embernek egyetlen érvényes létezési formája. Ez adja a versek tragikus pátozát: „*Legyen a költőé az utolsó szó*” – írja *Magasodjál* című versében. Neki is szembe kell azonban néznie azzal az ellentmondással, ami a pedagógus munkája és a helyi társadalomban vállalt szerep, illetve a versre terhelődő mitikus képzetek között feszül. Ennek a konfliktusnak a feldolgozása *Zágorec Csuka Judit* költői vállalkozásának legnagyobb próbaköve, ezen a ponton méretik össze a költőileg kimunkált személyiség és a „*ha majd egyszer hazamegyek...*” élménye. Fenyegető távolság tátong ugyanis az élmény mint versteremtő erő és az irodalmi-filozófiai indíttatások között. A muravidéki magyar irodalom legegényibb hangú költőjéről van szó, aki számára a költészetnek igazi, évezredes tétje van: „*a szavak sok / mindent elárulhatnak*” (*Későre jár*).

A *Zágorec Csuka Judit* világát meghatározó egyneműség nem érvényes *Halász Albert* munkásságára. *Halász Albert* a muravidéki magyar irodalom egyik legsokoldalúbb szerzője, hiszen a magyar nyelvű média vezetésében betöltött szerepe mellett írt monográfiát a Lendvavidéken szokásban levő ünnepekről, az alsólendvai sajtó és a néprajztudomány összefüggéseiről; írt továbbá ifjúsági irodalmat (*Mosolymorzsák* 1991, *Varráslatok, avagy a bűvészek receptkönyve* 1992). Líráját a *Cor-kör / Kör-kör* (1993) és az *I-kon-ok* című kötet alapján követhetjük nyomon. *Halász Albert* a konkrét költészetet csupán mint a szövegek előállításának módját értelmezi, hiszen a jel-verset, kietlen belső terű betű-verset a közösségi célú költészet tartalmaival kísérli meg feltölteni úgy, hogy a nyelvhasználat mint lírai téma mögött ugyanakkor megőrződjön az irónia. Ebből a szempontból szövegei szoros kapcsolatot tartanak *Szócs Géza* verseivel. A versek közegének meghatározó eleme a csend illetve a csend megtörésének kudarca, ami összefüggésben van a szövegek csikorgó nehézkességével és azzal, hogy a feltörni képtelen mondanivalók eltorzulnak a megformálás gyötrelmeinek hatására: „*néha nem / hal-lom a szavakat / van / hogy kimaradnak a hangok / néha csak képek / képzelődöm / csak néha nem / jönnek a szavak*” (*néha nem*). Ilyen értelemben *Halász Albert* versei az akusztikai és emberi-társadalmi értelemben vett visszhangtalanság versei egyben, amelyekben az elhivatottság és annak korszerűtlensége egyaránt megszólal: „*kit érdekel / van-e kormod / és van-e feketéd / és van-e mivel nemzened / nemzetet*” (*Nem-zetlen*). A visszafojtott, újra és újra feltörő alanyiságot a férfias szégyenlősség tompítja. Dadogással illetve az esetlegességet, a töredékességet szövegszervező elvként használva azonban nem lehet áttörni a csendet, nem lehet elosztatni a sötétséget – ez *Halász Albert* szövegeinek talán legfontosabb tanulsága: „*kívájt fejembe / gyertyát gyújthattok / gondoljátok / ettől megvilágosodom / ettől megvilágosodtok*” (*Világ, második átírás*).

Zágoréc Csuka Judit így ír tanítványának, Balazsek Dánielnek ajánlott, *A sasok a légtelenben halnak* című versében: „ne engedd, hogy galambjaid a földön / toporzékoljanak, repítsd őket a magasba / ... / ne sirasd magad, magyarságod, lesznek még sasszárnyak, szigorú arcú sasfiókéak”. Balazsek Dániel, aki a középiskolát az elmúlt években fejezte be, a muravidéki magyar írók legújabb nemzedékéhez tartozik. *Tört, savanyú dal a kérdezőknek* című versében azzal a költői magatartással számol le, amely a pillanatnyi ihlet teszi meg a vers születésének egyetlen módjává: „A költészet ma nem dac és lángolás, / Inkább bányá, hol csontos kéz aranyat ás / barna szemet lel”. Megrendítő hatása az a verse, amelyben a külső hívás és a belülről fakadó készletések összeütközésének gyötrelméről számol be: „Ha az óra egy számot üt, / kétfelé hajtanak az ellentétek / két dallamát hallok a költő egy énekének.” (*Rien et partout*).

